

Kenniscentrum
Psychologie en Economisch Gedrag

Jaarverslag 2021

Het tweede jaar van ons Kenniscentrum

Augustus 2022

Jaarverslag 2021

Het tweede jaar van ons Kenniscentrum

Augustus 2022

Openingswoord

Directeur Wilco van Dijk

Het tweede jaar van ons Kenniscentrum Psychologie en Economisch Gedrag (KCPEG) werd gedomineerd door corona. Maar het was ook een jaar waarin ons team groter is geworden, ideeën uit het eerste jaar zijn omgezet in concrete acties; en het was een jaar waarin we veel mooie, nieuwe projecten zijn gestart.

Een belangrijke nieuwe activiteit van het Kenniscentrum is het aanbieden van trainingen en workshops voor praktijkprofessionals en beleidsmakers. In deze trainingen en workshops leren zij welke factoren menselijk gedrag bepalen en hoe ze deze inzichten kunnen gebruiken in hun eigen werk. In 2021 hebben we deze trainingen en workshops gegeven voor medewerkers van het ministerie van Economische zaken en Klimaat en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. De komende tijd gaan we ons trainings- en workshopaanbod uitbreiden en breed toegankelijk maken, dus houd onze website in de gaten!

Het tweede jaar van ons Kenniscentrum was ook het jaar van ons eerste symposium. Tussen de lockdowns door hebben we een goedbezochte bijeenkomst in het Utopa-Weeshuis georganiseerd over het thema schulden en financiële stress bij jongeren. Op dit belangrijke onderwerp zijn we inmiddels ook verschillende samenwerkingen gestart met andere organisaties. En we hebben nog veel meer gedaan in 2021. In dit jaarverslag vertellen we jullie hier graag meer over.

De komende tijd gaan we door met het delen van kennis en organiseren we vele interessante symposia, expertsessies en workshops in het Utopa-Weeshuis. Mocht je vragen hebben over onze activiteiten, of mogelijkheden tot samenwerking willen verkennen, neem gerust contact met ons op. De deur van ons Kenniscentrum staat hiervoor altijd open (en onze koffie is buitengewoon lekker). Zullen we zeggen, tot snel?

Ons Kenniscentrum is opgericht op 1 januari 2020 en mede mogelijk gemaakt door een genereuze donatie van Stichting Utopa. We zijn onderdeel van de sectie Sociale, Economische en Organisationspsychologie van de Universiteit Leiden, en sinds voorjaar 2020 hebben we onze werkruimte in het Utopa-Weeshuis aan de Hooglandse Kerkgracht in Leiden.

Onderzoek

Onderzoek doen is een van onze kernactiviteiten. We doen dit zowel op eigen initiatief als in samenwerking met andere partijen. In deze projecten gaat het om onderzoek dat direct maatschappelijk relevant is en waarbij een brug wordt geslagen tussen de wetenschap en praktijk. Binnen het Kenniscentrum werken ook verschillende onderzoekers aan hun academisch promotietraject. Hieronder geven we een selectie van de onderzoeken die we het afgelopen jaar hebben uitgevoerd.

Onderzoek op eigen initiatief

Internationale Data Base KCPEG

Nadat we in 2020 data hebben verzameld over diverse onderwerpen in 51 landen, zijn we in het afgelopen jaar aan de slag gegaan met deze data. We zijn gestart met het ontwikkelen van een database waarin we onze eigen data combineren met publiek beschikbare data over culturele en nationale verschillen. Hiermee kunnen we verschillende onderzoeksvragen beantwoorden, bijvoorbeeld: 'Leidt financiële stress in grotere mate tot controlegebrek in landen waar minder sociale zekerheid is?' of 'Is financiële stress minder problematisch in landen waar een grotere mate van sociale steun is?'

Nederlandse Longitudinale Data Base KCPEG

Al vanaf 2018 verzamelen we data in het LISS-panel (*Longitudinal Internet studies for the Social Sciences*, Centerdata). Daar volgen we hoe het gaat met de financiële situatie van een grote groep Nederlanders. In 2021 vond de vierde en vijfde dataverzameling van dit meerjarig onderzoek plaats. Ook is het eerste wetenschappelijke artikel over deze data gepubliceerd. Hierin laten we zien dat financiële stress samenhangt met het vermijden van geldzaken (negeren van financiële informatie en uitstellen van financiële beslissingen), wat weer bijdraagt aan financiële stress.

Onderzoek in samenwerking

Hoe kunnen we jongeren met betalingsachterstanden beter bereiken?

Er zijn steeds meer jongvolwassenen met schulden en deze groep lijkt lastiger te bereiken dan andere leeftijdsgroepen. Samen met gerechtsdeurwaardersorganisatie [Flanderijn](#) onderzoeken we wat jongvolwassenen ervan weerhoudt of juist motiveert om contact op te nemen met Flanderijn, wanneer zij een bericht krijgen over betalingsachterstanden. Op basis van deze inzichten gaan we een interventie ontwikkelen. Het doel van de interventie is om de jongvolwassenen sneller in contact te brengen met Flanderijn, zodat Flanderijn samen met hen een haalbare en duurzame oplossing kan zoeken voor het afbetalen van de schulden. Zo kunnen grotere problemen worden voorkomen, zoals onnodig oplopende kosten en een valse start op de arbeidsmarkt vanwege schulden.

Psychologische determinanten van veilig online gedrag

In deze studie onderzoeken we in opdracht van het *Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)* hoe veilig online gedrag gestimuleerd kan worden. Mensen gebruiken het Internet regelmatig, maar beveiligen zich daarbij onvoldoende tegen cybercriminaliteit. Twee concrete voorbeelden hiervan zijn het gebruik van onveilige wachtwoorden en het online onveilig delen van persoonlijke informatie. Via surveyonderzoek hebben we in kaart gebracht hoe (on)veilig mensen zich online gedragen en wat hierin belemmerende en bevorderende factoren zijn. Op basis hiervan ontwikkelen we in 2022 een interventie die erop gericht is mensen veiliger te laten omgaan met hun persoonlijke gegevens en wachtwoorden, en zo minder snel slachtoffer te worden van cybercriminaliteit.

Psychologische drempels voor vragen van hulp bij geldzorgen

Mensen met schulden zoeken vaak in een (te) laat stadium hulp, waardoor schulden verder oplopen en lastiger op te lossen zijn. Samen met *Wijzer in geldzaken* zijn wij in 2021 een project gestart om inzicht te krijgen in hoe mensen met het risico op probleemschulden geactiveerd kunnen worden om eerder hulp te vragen. Met een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden brengen we hierbij bijvoorbeeld in kaart wat mensen weerhoudt hulp te vragen bij financiële problemen en wat hen motiveert om die hulp alsnog te vragen. In de eerste fase houden we interviews met de doelgroep en koppelen we de verkregen inzichten aan de wetenschappelijke literatuur. In 2022 ontwikkelen we een interventie die als doel heeft mensen met (beginnende) geldzorgen eerder te kunnen helpen.

De impact van Schuldhulpmaatje

Schuldhulpmaatje zet vrijwilligers in als ‘maatje’ voor hulpvragers met schulden. Bij Schuldhulpmaatje staat het maatje altijd naast de hulpvragers, niet erboven. Het doel is om de persoon met schulden te steunen om vanuit eigen kracht financieel redzaam te worden. De vragen die centraal staan in dit project zijn: werkt de aanpak van Schuldhulpmaatje; en voor wie werkt het wel en voor wie niet? Schuldhulpmaatje heeft een model ontwikkeld om het effect van haar aanpak op financiële redzaamheid in kaart te brengen. Wij hebben dit model vanuit ons gedragswetenschappelijk perspectief aangevuld. In 2022 gaan we dit aangepaste model testen in de praktijk door middel van uitgebreide interviews met maatjes en hulpvragers.

Langer wonen in eigen huis

Het overheidsbeleid stuurt erop dat ouderen steeds langer in hun huidige woning blijven wonen. Dit kan voor bewoners heel prettig zijn, want het is vaak een vertrouwde plek. Maar dit heeft ook een keerzijde. Namelijk, dat mensen vaak (te) lang wachten met het aanpassen van hun huidige woonsituatie aan veranderende omstandigheden. Hierdoor blijven ze vaak te lang in een huis wonen dat eigenlijk niet meer past bij hun woonwensen. Samen met *Vereniging Eigen Huis (VEH)* zijn we een project gestart over deze thematiek. We hebben uitgebreid literatuuronderzoek gedaan naar de vraag waarom mensen zo weinig actie ondernemen om hun woonsituatie tijdig aan te passen aan toekomstige woonwensen. Een artikel over dit onderzoek verschijnt in 2022 in een themanummer van het Eigen Huis Magazine.

Onderzoek van onze promovendi

In 2021 werkten er acht promovendi bij het Kenniscentrum. In de meeste gevallen combineren deze onderzoekers hun promotietraject met een baan buiten de universiteit.

Carlijn Prins

Carlijn werkt bij *RaboResearch* – de onderzoeksafdeling van de Rabobank. In haar promotietraject richt Carlijn zich op het spaargedrag van mensen en hoe we dit kunnen stimuleren. Sparen is een relevant onderwerp omdat cijfers jaar in jaar uit laten zien dat een groot deel van de Nederlanders niet of nauwelijks spaart. Het gevolg hiervan is dat veel Nederlanders een te kleine financiële buffer hebben om onvoorziene uitgaven op te vangen.

Ester Iking

Ester werkt als communicatieadviseur bij *pensioenfondsen ABP*. In 2021 is zij gestart met haar promotietraject bij het Kenniscentrum. De hoofdvraag van haar promotieonderzoek is waarom Nederlanders zich liever niet met pensioen willen bezighouden. Maar vooral ook hoe we kunnen stimuleren dat zij dat wel gaan doen, of eerder dan nu gewoonlijk het geval is. Dat voorkomt eventuele nare financiële verrassingen op het moment dat iemand met pensioen gaat. Het onderwerp is een actueel vraagstuk binnen de pensioensector.

Gerrit-Jan Lanting

Gerrit-Jan werkt als docent en onderzoeker bij de *Hogeschool Utrecht*. Zijn promotietraject gaat over het bevorderen van het financieel welzijn van studenten. Een actueel thema, omdat uit onderzoek blijkt dat veel studenten financiële stress ervaren en daarvan negatieve gevolgen ondervinden. Door middel van het ontwikkelen en testen van gedragsinterventies wil Gerrit-Jan gezond financieel gedrag van studenten bevorderen en daarmee hun financieel welzijn.

Hanneke Goosen

Hanneke werkt als docent aan de *Hogeschool van Amsterdam*. In haar promotieonderzoek bestudeerde Hanneke hoe mensen met financiële problemen hierop emotioneel reageren en hoe ze omgaan met deze stressvolle situatie. Eind 2021 is Hanneke gestopt met haar promotietraject en zij richt zich nu volledig op haar baan als docent Toegepaste Psychologie aan de Hogeschool van Amsterdam.

Leon Hilbert

Leon werkt bij de *sectie Sociale, Economische en Organisationspsychologie van de Universiteit Leiden*. In zijn promotieonderzoek staat de relatie tussen het ervaren van financiële schaarste en economische beslissingen centraal. In 2021 heeft hij twee artikelen geschreven over zijn onderzoek die beide in 2022 worden gepubliceerd in een internationaal wetenschappelijk tijdschrift. Leon heeft inmiddels al zijn studies afgerond en zal de komende tijd besteden aan het schrijven van zijn proefschrift. Het

promotietraject van Leon is gefinancierd door de sectie Sociale, Economische en Organisationspsychologie, het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Wijzer in geldzaken en het Nibud.

Olaf Simonse

Olaf werkt bij het *Ministerie van Financiën*. De hoofdvraag van zijn promotieonderzoek is: hoe komt het dat mensen geen gebruik maken van de voorzieningen waar ze recht op hebben? Dit is een belangrijke vraag, want het wel of niet gebruikmaken van voorzieningen kan voor een gezin het verschil betekenen tussen financiële rust en financiële stress. Het afgelopen jaar heeft Olaf meerdere onderzoeken afgerond voor zijn promotietraject. De artikelen die hij daarover heeft geschreven zijn ingediend bij wetenschappelijke tijdschriften, en van een daarvan is al bekend dat deze in 2022 wordt gepubliceerd.

Shekinah Dare

Shekinah werkt als hoofd van de afdeling Data en Statistiek bij *de Centrale Bank van Curaçao en Sint Maarten*. In haar promotieonderzoek richt ze zich op de vraag hoe financiële kennis, psychologische factoren en financieel gedrag samenhangen met financieel welzijn. In 2021 heeft Shekinah twee artikelen geschreven over haar onderzoek en ingediend bij wetenschappelijke tijdschriften, en van een daarvan is al bekend dat deze in 2022 wordt gepubliceerd. Inmiddels heeft ze haar promotieonderzoek afgerond en hoopt ze in 2022 te promoveren aan de Universiteit Leiden.

Zafira Rahmania Nur Shabrina

Zafira werkt bij de sectie *Sociale, Economische en Organisationspsychologie van de Universiteit Leiden*. In haar promotieonderzoek richt ze zich op de psychologische factoren die een rol spelen bij de financiële pensioenplanning van ZZP'ers in Nederland en Indonesië. Zelfstandigen zijn kwetsbaar voor financiële problemen omdat ze geen werkgeversuitkering hebben. Met haar onderzoek wil Zafira inzicht krijgen in de belemmeringen die zelfstandigen ervaren bij het financieel plannen van hun pensioen. Op basis van dit inzicht wil ze vervolgens interventies ontwikkelen die zelfstandigen motiveren om hun pensioen financieel goed te plannen.

Kennisdeling

We vinden het belangrijk om onze kennis met zo veel mogelijk mensen te delen. In onze kennisdeling slaan we altijd de brug tussen wetenschap en praktijk. Door onze kennis te delen willen we mensen enthousiast maken voor het toepassen van gedragsinzichten. Kennisdeling doen we veel, graag en op verschillende manieren. We publiceren onze onderzoeksrapporten en wetenschappelijke artikelen op onze website. We geven lezingen, trainingen en workshops. En we organiseren symposia en andere bijeenkomsten.

Gepubliceerde rapporten

Effectief communiceren over betaalde ranking

In opdracht van de *Autoriteit Consument & Markt (ACM)* hebben we in 2020 onderzoek gedaan naar betaald ranken. Betaald ranken houdt in dat aanbieders extra betalen in ruil voor een hogere positie in de zoekresultaten van vergelijkingsplatforms. Consumenten kunnen hierdoor misleid worden als het onduidelijk is dat de volgorde van de gepresenteerde zoekresultaten beïnvloed is door betaling. In 2021 werd het onderzoek door de ACM gepubliceerd. [Link](#)

Een spaarinstrument voor verduurzaming van de woning

In opdracht van het ministerie van *Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK)* hebben we in 2020 onderzocht in hoeverre woningeigenaren een spaarinstrument als een aantrekkelijke en waarschijnlijke optie zien voor de financiering van verduurzamingsmaatregelen, en hoe dit instrument het beste ingezet kan worden. In 2021 werd het onderzoek door de overheid gepubliceerd. [Link](#)

Lezingen

Waarom mensen doen wat ze doen en hoe we dat een beetje kunnen bijsturen

NVVK online collegecyclus Geldzorgen, 5 oktober

Welke gedragsinzichten hebben de psychologie en gedragseconomie ons de afgelopen jaren opgeleverd? En hoe kunnen we deze inzichten toepassen bij schuldenproblematiek? In dit college bespraken Ruth Dijkstra en Wilco van Dijk hoe mensen (financiële) keuzes maken en hoe deze keuzes beïnvloed worden door persoonlijke en situationele factoren. Ook behandelden ze hoe emotionele aspecten, zoals stress en schaamte, 'gezond' financieel gedrag in de weg staan en wat hier mogelijk aan te doen is.

Psychologie van economische beslissingen

Lezing in het Science Café Leiden, 12 oktober

Op veel gebieden wordt er van ons verwacht dat we actief keuzes maken. Hierbij is de aanname dat we dat kunnen en dat we dit doen op basis van de juiste overwegingen. In deze lezing besprak Wilco van Dijk dat onze keuzes vaak doordacht en weloverwogen zijn, maar dat we ook vaak beslissingen nemen

op basis van emoties of beperkte informatie. Ook vertelde hij hoe je inzichten uit de gedragswetenschappen (psychologie, gedragseconomie) kan toepassen om mensen te helpen keuzes te maken die hun welzijn vergroten.

Hoe geldzorgen je gedrag beïnvloeden

Lezing in het programma Armoede en Schulden van Pact tegen Armoede Delft, 2 november

Er zijn velerlei organisaties en initiatieven om mensen met financiële problemen te helpen. Hebben de mensen hierachter ook zicht op de gevolgen van financiële stress? In deze online lezing besprak Alien de gevolgen van geldzorgen op gedrag.

Een pleidooi voor labstudies

Lezing op het Dag van het Gedrag (BIN NL), 18 november

Beleidsexperimenten zijn in trek. In deze lezing bespraken Minou van der Werf en Ruth Dijkstra de voordelen van het combineren van experimenteel labonderzoek en 'randomized controlled trials' in het veld. Aan de hand van voorbeelden op het gebied van financieel gedrag gingen ze ook in op de vraag wanneer lab studies zinvol ingezet kunnen worden. [Link](#)

Kom uit de bubbel: wat doet financiële stress met je doenvermogen?

Lezing op het Dag van het Gedrag (BIN NL), 18 november

Onderzoek laat zien dat financiële stress het doenvermogen van burgers vermindert. Dit kan betekenen dat gedragsverandering voor sommige groepen in de samenleving extra moeilijk is, omdat hiervoor doenvermogen vereist is. In deze lezing bespraken Olaf Simonse en Wilco van Dijk recente onderzoeksresultaten op het terrein van financiële stress en de relatie met doenvermogen. [Link](#)

Toepassen van gedragsinzichten

Programma Geld en Gedrag van Studium Generale Leiden, 9 december

Meer en meer wordt van ons verwacht dat wij zelf actief en weloverwogen financiële beslissingen nemen. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat we rationele beslissers zijn en zelf het beste in staat zijn de juiste keuzes te maken. Maar is dat wel zo? In deze lezing besprak Wilco van Dijk vanuit een psychologisch perspectief hoe mensen financiële keuzes maken. [Link](#)

Symposia

Herfstsymposium

Op 14 oktober hebben we een goedbezocht herfstsymposium georganiseerd over jongeren en schulden. Verschillende sprekers gaven hun kijk op dit belangrijke maatschappelijke onderwerp, waaronder wetenschappers, praktijkprofessionals en een ervaringsdeskundige.

Trainingen en workshops

In 2021 gaven we verschillende trainingen en workshops. Hieronder hebben we er een aantal uitgelicht.

De menselijke maat: Gedragsinzichten voor effectiever beleid

Een tweedaagse training die we hebben gegeven aan medewerkers van de ministeries van Economische Zaken en Klimaat (EZK) en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). In deze training gingen we in op welke factoren menselijk gedrag bepalen en hoe we op basis van wetenschappelijke inzichten dit gedrag een beetje kunnen bijsturen (de goede kant op).

Praktijkgerichte gedragsworkshop voor teams

Een workshop die we hebben gegeven aan een team van EZK. Aan de hand van een actuele eigen casus leerde het team om stapsgewijs gedragsinzichten te gebruiken in het aanpakken en oplossen van maatschappelijke problemen.

Nut en noodzaak van gedragsinzichten

Een online training die we hebben gegeven aan managers van de ministeries EZK en LNV. De managers kregen een korte basiscursus gedragsinzichten, en leren daarbij ook over de voordelen van het toepassen van gedragsinzichten en hoe ze hun medewerkers hierin kunnen ondersteunen en motiveren.

Online workshop Doenvermogen

Een online workshop die we hebben gegeven aan ambtenaren rijksbreed. In de workshop werd ingegaan op hoe wetgeving effectiever en makkelijker uitvoerbaar voor burgers wordt als in de wetgeving rekening wordt gehouden met hoe burgers informatie verwerken en beslissingen nemen.

Workshop Doenvermogen

Deze workshop hebben we ontwikkeld voor de wetgevingstoetsers van het Ministerie van Justitie en Veiligheid (JenV). In de workshop onderzochten we hoe zij nieuwe wetgeving kunnen controleren op uitvoerbaarheid voor burgers en de mate waarin rekening is gehouden met menselijk (beslis)gedrag. Het concrete resultaat van deze workshop is een schema voor wetgevingstoetsers, dat ze in 2022 gaan toepassen bij het toetsen van nieuwe wetgeving.

Wetenschappelijke publicaties

Nationale en internationale publicaties

Hirschmann G. K., & Van Doesum N. J. (2021), Playing with the enemy: investigating the impact of musical peacebuilding. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 27, 324–328. [Link](#)

Schutter M., Van Dijk E., De Kwaadsteniet E. W., & Van Dijk W. W. (2021), The detrimental effects of no trust: active decisions of no trust cause stronger affective and behavioral reactions than inactive decisions. *Frontiers in Psychology*, 12, e643174. [Link](#)

Van Dillen L. F., Ellemers N., & Strick M. (2021), Psychologie: voer voor juristen. In: *Naar wetten die werken* (pp. 85–92). [Link](#)

Van Dillen, L. F., Lelieveld, G. J., Hofmann, W., & De Kwaadsteniet, E. W. (2021). 'Sharing in need': How allocator and recipient's hunger shape food distributions in a dictator game. *Journal of Experimental Social Psychology*, 95, 104152. [Link](#)

Van Doesum N. J., Van der Wal A. J., Boomsma C., & Staats H. J. A. M. (2021), Aesthetics and logistics in urban parks: can moving waste receptacles to park exits decrease littering? *Journal of Environmental Psychology*, 77, 101669. [Link](#)

Van Doesum, N. J. et al. (2021). Social mindfulness and prosociality vary across the globe. *PNAS*, 118, e2023846118. [Link](#)

Van der Werf M. M. B., Van Dijk, W. W., & Van Dillen L. F. (2021), De invloed van de keuzeomgeving: hoe kunnen we gezond financieel gedrag bevorderen met inzichten uit de gedragswetenschappen. *Vakblad Financiële Planning*, 2021/44.

Kenniscentrum
Psychologie en Economisch Gedrag

Auteurs: Alien van der Vliet, Ruth Dijkstra & Wilco van Dijk
Datum: Augustus 2022